

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

О.Г.Кулібабін

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВОДНОГО
ГОСПОДАРСТВА**

Конспект лекцій

О д е с а – 2005

ЗМІСТ

Закон України „Про меліорацію земель”	5
ПЕРЕДМОВА.....	6
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	11
Визначення термінів.....	11
Законодавство про меліорацію земель.....	13
ВИДИ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ТА МЕЛІОРАТИВНІ ЗАХОДИ	14
Види меліорації земель.....	14
Гідротехнічна меліорація земель.....	14
Культуртехнічна меліорація земель.....	16
Хімічна меліорація земель.....	16
Агротехнічна меліорація земель.....	17
Агролісотехнічна меліорація земель.....	17
ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ІНЖЕНЕРНУ ІНФРАСТРУКТУРУ МЕЛІОРАТИВНИХ СИСТЕМ ТА ЇЇ ОКРЕМІ ОБ’ЄКТИ	18
Суб’єкти право власності на інженерну інфраструктуру меліоративних систем та її окремі об’єкти.....	18
Виключене право державної власності на інженерну інфраструктуру загальнодержавних меліоративних систем та її окремі об’єкти.....	19
Право власності на інженерну інфраструктуру міжгосподарських меліоративних систем та її окремі об’єкти.....	19
Право власності на інженерну інфраструктуру внутрішньогосподарських меліоративних систем та її окремі об’єкти.....	19
ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ З РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ	21
Повноваження Кабінету Міністрів України з регулювання відносин у сфері меліорації земель.....	21
Повноваження центральних органів виконавчої влади з регулювання відносин у сфері меліорації земель.....	22
Повноваження ради міністрів Автономної республіки Крим, обласних та районних державних адміністрацій з регулювання відносин у сфері меліорації земель.....	24
Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель.....	27
ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇХ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ З РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ	29
Повноваження обласних і районних рад з регулювання відносин у сфері меліорації земель.....	29
Повноваження сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів з регулювання відносин у сфері меліорації земель.....	30
ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ	31
Організаційно-правові основи проведення меліорації земель.....	31

Замовники робіт з проектування, будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури.....	32
Проектування будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури.....	33
Виконання робіт з будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури.....	34
Надання земель для потреб меліорації.....	35
ЕКСПЛУАТАЦІЯ МЕЛІОРАТИВНИХ СИСТЕМ ТА ВИКОРИСТАННЯ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ.....	36
Експлуатація меліоративних систем.....	36
Використання меліорованих земель.....	37
Особливості експлуатації меліоративних систем у разі приватизації майна сільськогосподарських підприємств, які мають у своєму користуванні меліоровані землі.....	38
Державний контроль за станом експлуатації меліоративних систем та використання меліорованих земель.....	39
ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ.....	40
Джерела фінансування витрат на меліорацію земель.....	40
Витрати на меліорацію земель, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів.....	40
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС БУДІВНИЦТВА (ЕКСПЛУАТАЦІЇ) МЕЛІОРАТИВНИХ СИСТЕМ.....	42
Загальні екологічні вимоги до меліорації земель.....	42
Екологічні вимоги до проектування, будівництва (реконструкції) і експлуатації меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури.....	42
ПОРЯДОК РОЗВ'ЯЗАННЯ СПОРІВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МЕЛІОРАЦІЮ ЗЕМЕЛЬ.....	44
Порядок розв'язання спорів, що виникають у сфері меліорації земель.....	44
Відповідальність за порушення законодавства про меліорацію земель.....	44
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОРЖЕННЯ.....	45
Водний Кодекс України.....	46
ПЕРЕДМОВА.....	47
Водне законодавство України.....	47
Водний фонд України.....	47
Землі водного фонду.....	48
Водні об'єкти загальнодержавного і місцевого значення.....	48
Компетенція спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів в галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворення водних ресурсів.....	48
Державний моніторинг вод.....	49
Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.....	49

Збори за спеціальне водокористування.....	50
Водокористувачі.....	50
Основні права водокористувачів.....	51
Види водокористування.....	51
Право загального водокористування.....	51
Спеціальне водокористування.....	52
Строки спеціального водокористування.....	52
Користування водними об'єктами (їх частинами) на умовах оренди.....	53
Умови скидання стічних вод у водні об'єкти.....	53
Класифікація річок України.....	54
Особливості користування малими річками.....	54
Комплекс заходів щодо збереження водності річок і охорони їх від забруднення.....	55
Користування землями водного фонду.....	55
Водоохоронні зони.....	56
Прибережні захисні смуги.....	56
Обмеження господарської діяльності в прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах.....	57
Берегові смуги водних шляхів.....	58
Зони санітарної охорони.....	58
Відповідальність за порушення водного господарства.....	58

**ЗАКОН УКРАЇНИ
„ПРО МЕЛІОРАЦІЮ ЗЕМЕЛЬ”**

ПЕРЕДМОВА

Україна має потужний водогосподарсько-меліоративний комплекс який повинен забезпечувати регулювання водно-повітряного режиму ґрунтів на площі 2,4 млн. га зрошуваних та 3,0 млн. га осушуваних земель. В складі цього комплексу збудовані штучні водні об'єкти загальнодержавного значення такі як Північно-Кримський, Каховський магістральний канали, канал Дніпро-Донбас та інші. Всього за рахунок перерозподілу водних ресурсів за допомогою цих каналів вирішується питання водозабезпечення біля 30 відсотків водоспоживачів. На сьогодні сільськогосподарські угіддя, на яких проведені заходи з гідротехнічної меліорації земель, використовують понад 70 тисяч землекористувачів всіх форм власності, біля 7,3 тисячі (42%) наявних сільськогосподарських підприємств використовують такі землі. Тому питання правового забезпечення збереження меліоративних систем, у тому числі їх технологічної цілісності, вимагали державної уваги, і вперше в історії нашої Держави Верховною Радою було прийнято Закон України „Про меліорацію земель”.

Необхідно відзначити, що до прийняття Закону „Про меліорацію земель” в Україні практично було відсутнє комплексне законодавство з питань, пов'язаних із здійсненням меліоративної діяльності, ефективним використанням меліорованих земель, збереженням технологічної цілісності меліоративних систем. Окремі діючі нормативно-правові акти з питань меліорації земель не відповідали сучасним умовам формування економіки, завданням аграрної і земельної реформ.

Крім того, потреба у розробці такого законодавчого акту була викликана суттєвими змінами в структурі управління агропромисловим комплексом держави, реорганізацією існуючих та утворенням нових організаційно-правових засадах, сільськогосподарських підприємств, організацій, господарств і землекористувачів, що використовують меліоровані землі, адміністративною реформою, яка здійснюється в Україні.

Необхідність введення в дію законодавчої бази з питань меліорації була обумовлена ще й тим, що меліорація земель є сферою діяльності тісно пов'язаною з охороною і використанням надр, водних ресурсів, сільськогосподарських угідь та родючістю ґрунтів.

Пріоритетне завдання закону полягає в тому, щоб створити ефективний правовий механізм регулювання взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і організаціями які здійснюють меліоративні заходи. Основні положення цього закону забезпечують правове вирішення більшості питань щодо взаємовідносин суб'єктів меліорації земель, захисту об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних земель і прилеглих до них територій.

Правовий механізм, передбачений законом, забезпечує як інтереси держави, так і безпосередньо власників землі чи землекористувачів. Він визначає основні засади правового регулювання взаємовідносин держави, юридичних і фізичних осіб незалежно від форм власності при проведенні різних видів меліорації земель.

Не менш важливим завданням названого закону є створення у мов екологічно безпечного здійснення меліоративних заходів, визначення механізму і джерел їх фінансування.

Закон спрямований на збереження і підвищення родючості ґрунтів, продуктивності і стабільності землеробства за умови дотримання вимог екологічної безпеки і охорони довкілля. Він встановлює правову основу для збереження меліоративних систем, їх окремих елементів, регламентує основні умови водокористування на меліоративних системах.

На цей час є чинними прийняті Верховною Радою України Земельний Кодекс і Водний Кодекс України, Кодекс України про надра, Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища”, які склали законодавче підґрунтя для Закону України „Про меліорацію земель”. Крім того, під час розробки цього законодавчого акту були враховані напрацювання та досвід у цьому напрямку інших країн, в тому числі країн СНД (наприклад, прийнятий Державною Думою Російської Федерації Федеральний Закон „О меліорації земель”). Зрозуміло, що Закон України розроблено відповідно до соціально-економічних умов нашої держави і він враховує особливості національного законодавства і технічних рішень, що застосовувались при меліорації земель в Україні.

Зрошувані та осушувані землі, які створюються завдяки здійсненню заходів з гідротехнічної меліорації, за умови забезпечення їх правильного використання, є гарантом стабільності сільськогосподарського виробництва у степовій та поліській зонах України, є суттєвим фактором стабілізації й соціально-економічного стану в областях, де аграрний сектор має переважну роль у формуванні валового продукту.

Разом з тим, сам лише гідротехнічний вид меліорації земель не вирішує питання забезпечення ефективного використання меліорованих земель. Здійснення комплексної меліорації, таких її видів як культуртехнічна, хімічна, агротехнічна, агро лісотехнічна меліорації повинно створити умови для екологічно безпечного та економічно обґрунтованого землеробства на меліорованих землях. Однак, за даними Мінагрополітики та Держкомзему, обсяги цих робіт порівняно з 1986 роком зменшились у 20-100 разів. Саме тому головною ідеєю закону є комплексність проведення гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних та агро лісотехнічних видів меліорації земель – тобто усіх основних меліоративних заходів.

Довідково:

Меліоративні заходи, тис. га	Роки			
	1986-1990	1991-1995	1997	1998
Глибоке розпушення	~400	~200	22,3	19,7
Гіпсування солонцюватих ґрунтів	~300	~100	7,0	4,0
Вапнування кислих ґрунтів	~1500	~700	35,0	33,0

Питанням ефективного використання меліорованих земель та інженерної інфраструктури меліоративних систем в умовах реформування земельних відносин у агропромисловому комплексі Закон приділяє пріоритетну увагу. Особливість тут полягає в тому, що оптимальним варіантом передачі земель у користування або власність в межах меліоративних систем під час реструктуризації сільськогосподарських підприємств є їх надання колективу користувачів, які будуть використовувати, здійснювати утримання і технічне обслуговування всієї меліоративної системи. Такий підхід обумовлений вимогами забезпечення технологічної цілісності функціонування меліоративних систем, як це передбачено Указом Президента України Л.Кучми від 23 червня 1998 року №670 „Про заходи щодо державної підтримки водогосподарсько-меліоративного комплексу”. Разом з цим, правові норми закону не виключають можливість надання земельної ділянки і окремому користувачу, в цьому випадку він лише повинен забезпечити відповідний рівень утримання своєї частки меліоративної системи і не завдавати шкоди іншим користувачам.

Закон України „Про меліорацію земель” передбачає участь громадян, їх об'єднань та інших громадських формувань у здійсненні заходів щодо меліорації земель та контролю за проведенням цих заходів:

- вони можуть брати участь у розгляді державними органами питань, пов'язаних з меліорацією земель;
- перевіряти, разом з державними органами, дотримання власниками землі і землекористувачами умов щодо запобігання погіршення еколого-меліоративного стану на зрошувальних і осушувальних системах та прилеглих до них землях.

Питанням охорони довкілля у законі приділяється особлива увага. Їм присвячено окремий розділ, в якому передбачені екологічні вимоги до виконавців робіт з меліорації земель, вимоги до екологічної безпеки при плануванні, проектуванні, будівництві або реконструкції та експлуатації меліоративних систем та інших водогосподарських споруд. Крім зазначеного, закон передбачає погодження і контроль за дотриманням екологічних показників при здійсненні меліоративних заходів Міністерством екології та природних ресурсів та його підрозділами на місцях.

Створення меліоративних систем є одним з радикальних заходів щодо регулювання водно-повітряного стану ґрунтів, проте лише за умови забезпечення їх роботи у близькому до науково-обґрунтованого режимі створюються умови ефективного і екологічно безпечного використання меліорованих земель.

Питання збереження технологічної цілісності та надійності функціонування меліоративних систем винесені в окрему статтю.

Враховуючи адміністративну реформу, що проводиться в державі, у Законі не використовуються персоніфіковані найменування міністерств та відомств, натомість використовується узагальнююче визначення – центральний орган виконавчої влади у відповідній сфері діяльності та спеціально уповноважений орган державного управління з питань водного господарства та

меліорації земель. Крім того, відповідно до Конституції України утворення, реорганізація та ліквідація центральних органів виконавчої влади і, згідно з цим, затвердження Положень про них віднесені до компетенції Президента України. Тому найменування та статус органу, який буде виконувати ті чи інші функції, згідно з чинним законодавством віднесені до відповідних нормативно-правових актів Президента України і Кабінету Міністрів України.

Меліоративна система – це складна інженерна інфраструктура, що складається з комплексу гідротехнічних і допоміжних споруд, об'єктів, пристроїв і обладнання. На її безпечну роботу може вплинути проведення будівельних робіт без відповідного їх погодження. Тому Закон передбачає погодження таких робіт із спеціалізованими організаціями спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель, а також власниками меліоративних систем. Будівельні роботи не повинні погіршувати водно-повітряного режиму меліорованих земель в цілому.

Технічні умови на виконання робіт, що можуть впливати на діяльність меліоративних систем, видаються на місцях спеціально уповноваженими в галузі меліорації органами державної влади. У Законі особливо відзначено, що при нанесенні пошкоджень, або збитків комплексу меліоративних споруд і об'єктів винуватці несуть відповідальність згідно чинного законодавства.

Таким чином, Закон України „Про меліорацію земель” у чіткій, логічній послідовності відображає систему основних визначень, що використовуються під час здійснення меліорації земель, створює правове поле та основні види меліоративної діяльності, визначає компетенцію суб'єктів меліорації земель, встановлює джерела фінансування, порядок і вимоги до екологічно безпечного здійснення меліоративних заходів.

Закон України „Про меліорацію земель” складається з 11 розділів та 33 статей які викладені на 19 сторінках. Концептуально його можна розподілити на три блоки:

- 1) Загально-термінологічний;
- 2) Організаційно-правовий;
- 3) Технологічно-економічний.

Загально-термінологічний блок містить два розділи та статті від 1 до 8. За змістом він формує генеральну понятійну базу Закону, оскільки до цього часу у нормативно-правових документах чіткі визначення щодо меліоративної діяльності були відсутні.

Організаційно-правовий блок складається з розділів від 3 по 6 та 10, статті 9-20 та 32-33. Саме цей блок встановлює та формує правове поле діяльності органів самоврядування, центральних органів виконавчої влади та їх територіальних підрозділів у регулюванні правовідносин під час здійснення меліоративних заходів, детально розшифровує їх компетенцію. У названих статтях встановлюється правовий режим власності на об'єктах інженерної інфраструктури меліоративних систем різного рівня, визначаються

організаційно-правові основи проведення меліорації земель та відповідальність за порушення законодавства у сфері меліорації земель.

Закон України „Про меліорацію земель” за першим та другим концептуальними блоками є законом прямої дії.

Технологічно-економічний блок включає частково розділ 6 а також розділи з 7 по 10, статті з 21 по 31. Основне призначення статей цього блоку – визначення порядку здійснення меліоративних заходів, створення законодавчої основи для подальшої розробки нормативно-правових, фінансово-економічних та техніко-технологічних підзаконних актів стосовно діяльності у сфері меліорації земель, забезпечення її екологічної, економічної та технологічної безпеки.

Таким чином, склад і зміст статей Закону України „Про меліорацію земель” повністю розкривають правові норми, передбачені вступною його частиною.

Вступна частина Закону.

Цей Закон визначає засади правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі проведення меліорації земель, використання меліорованих земель і меліоративних систем, та повноваження органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері меліорації земель і спрямований на забезпечення екологічної безпеки меліоративних систем та захисту суспільних інтересів.

Законодавчі акти, як правило, передуються вступною частиною (преамбулою), яка у скороченому вигляді визначає цільову спрямованість документу, предмет правового регулювання законодавчого акта, узагальнене визначення суб'єктів та об'єктів, що знаходяться у сфері суспільних відносин, на яку поширюється правовий вплив цього закону.

Вступна частина Закону України „Про меліорацію земель” акцентує увагу на необхідності чіткого дотримання умов екологічної надійності та безпеки на всіх стадіях: від проектування і будівництва меліоративних систем до їх експлуатації, на забезпечення захисту суспільних інтересів при здійсненні меліоративних заходів. Вона визначає, що у сфері правового регулювання цього закону знаходяться як органи виконавчої влади всіх рівнів так і органи місцевого самоврядування.

Оскільки при проведенні меліорації земель найбільш складним та трудомістким є створення меліоративних систем, при якому формується більшість меліорованих земель, то окремо підкреслюється особливості використання цих земель.

Преамбула закону у стислому вигляді надає характеристику змістовного наповнення складових його частин – розділів та статей.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Визначення термінів

У цьому Законі вживаються такі терміни:

меліорація земель – комплекс гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агро лісотехнічних, інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь;

меліоративні заходи – роботи, спрямовані на поліпшення хімічних і фізичних властивостей ґрунтів, обводнення пасовищ, створення захисних лісових насаджень, проведення культуртехнічних робіт, поліпшення земель з несприятливим водним режимом та інженерно-геологічними умовами, проектування, будівництво (реконструкція) і експлуатація меліоративних систем, включаючи наукове, організаційне та виробничо-технічне забезпечення цих робіт;

меліоровані землі – угіддя, на яких здійснено комплекс меліоративних заходів відповідно до затвердженої в установленому порядку проектної документації;

меліоративна система загальнодержавного значення (далі – загальнодержавна меліоративна система) – меліоративна система, яка знаходиться на території більше ніж однієї області, забезпечує міжобласну подачу, розподіл і відведення води та об'єкти інженерної інфраструктури якої перебувають на балансі підприємств, установ, і організацій, що входять до сфери управління спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель;

міжгосподарська меліоративна система - меліоративна система, що знаходиться в межах Автономної Республіки Крим, однієї області або одного району і забезпечує міжрайонну та міжгосподарську подачу, розподіл та відведення води;

внутрішньогосподарська меліоративна система - меліоративна система, що знаходиться в межах земель одного власника (користувача) і забезпечує подачу, розподіл та відведення води на цих землях;

моніторинг зрошуваних та осушуваних земель – комплекс спеціальних робіт, які включають збирання, обробку, зберігання та передачу інформації про стан меліорованих земель і меліоративних систем, їх водний баланс, а також аналіз, оцінку та прогнозування можливого впливу меліоративних заходів на навколишнє природне середовище.

„Визначення термінів” формує основні терміни закону, з яких витікає структура основних видів меліорації земель та меліоративних заходів. Необхідно підкреслити, що у законі йдеться не про всі **способи** здійснення **меліорації земель**, а про її **основні види**. Так, у статті 3 „Види меліорації земель”, зазначено, що у законі визначаються лише **основні** види меліорації

земель, а меліоративні заходи, відповідно до цих основних видів, визначаються Законом повністю.

Необхідно звернути увагу на трактування поняття „меліорація”, що наводиться сучасними довідниками. Так, „Географічна енциклопедія України” (Київ, УРЕ, 1990 р., т.2, с.339-340) дає таке визначення: „Меліорація - ...науково-обґрунтована система організаційно-господарських і технічних заходів, спрямованих на конструктивне збагачення і збереження природно-ресурсного потенціалу місцевості та істотне поліпшення природних умов виконання нею соціально-економічних та природоохоронних функцій... Об'єктами меліорації можуть бути ландшафт в цілому, або його окремі частини і властивості”. Об'єктом меліорації у даному законі є **землі**.

Одним з найбільш трудомістких та складних, в інженерному плані, заходів є гідротехнічна меліорація земель, що включає проектування, будівництво і експлуатацію меліоративних (зрошувальних, осушувальних та колекторно-дренажних) систем. Серед найбільш негативних можливих наслідків недотримання правил експлуатації меліоративних систем – погіршення меліоративного стану зрошуваних і осушуваних земель, що проявляється у надмірному зменшенні глибини залягання ґрунтових вод, виникненні процесів підтоплення, вторинного засолення та осолонцювання ґрунтів на зрошуваних і прилеглих до них землях, а також надмірному осушенні або вторинному заболочуванні та закисленні осушуваних земель, і відповідно до зазначеного, у різкому зниженні врожайності сільськогосподарських культур. За даними науковців Української Академії аграрних наук, за рахунок недотримання режимів науково-обґрунтованих зрошення, втрати врожайності досягають 30-60 відсотків.

Засобом виявлення процесів, що відбуваються на зрошуваних і осушуваних землях, обґрунтування прийняття відповідних управлінських рішень щодо запобігання погіршення їх меліоративного стану є здійснення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель, основний зміст якого визначено статтею 1 Закону України „Про меліорацію земель”. Моніторинг зрошуваних та осушуваних земель виконує функції інформаційно-аналітичної підтримки здійснення державного контролю за меліоративним станом зрошуваних і осушуваних земель, а також технічним станом меліоративних систем.

Ще одним з можливих напрямків використання даних, що отримуються у результаті ведення моніторингу меліорованих земель, є вирішення питань, пов'язаних із списанням меліоративних систем або виведенням із складу меліорованих зрошуваних та осушуваних земель. Справа у тому, що як свідчить наявний досвід (наприклад, досвід зони відчуження) за умови припинення експлуатації осушувальних систем без певної стадійності у цьому процесі, не відбувається повернення угідь до природного стану. Навпаки, вторинне заболочування земель призводить до виникнення нестійких водно-болотних екосистем, та розвитку негативних процесів гниття органічної речовини у застійних дрібних водоймах. Крім того, у Причорноморському та Приазовському регіонах, де зрошення виконувало функцію розсолоння

(промивання) первинно засолених ґрунтів і уведення до сільськогосподарського виробництва додаткових площ, припинення поливу веде до реставрації процесів засолення та осолонцювання ґрунтів, суттєвого зниження їх родючості, або навіть повного виведення із сільськогосподарського використання.

Таким чином, здійснення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель, включаючи й такі, що плануються до списання, спільно з еколого-економічним обґрунтуванням меліоративних заходів забезпечує екологічну надійність землеробства на меліорованих землях.

Законодавство про меліорацію земель

Діяльність у сфері меліорації земель регулюється Земельним кодексом України, Водним кодексом України, Кодексом України про надра, Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища”, цим Законом, іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про меліорацію земель, то застосовуються норми міжнародного договору.

Правовою основою Закону України „Про меліорацію земель” були, у першу чергу, названі кодекси та Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища”. Проте, названі акти мали цільове спрямування, передбачене їх назвою, тому питанням комплексної меліорації земель вони не приділяли достатньої уваги.

Так, зокрема, у Земельному кодексі у статті 19 говориться про те, що: „Обласні ради народних депутатів надають земельні ділянки: із земель усіх категорій за межами населених пунктів для будівництва ... осушувальних і зрошувальних каналів та інших лінійних споруд” та відповідно до статті 31 мають право вилучення таких земельних ділянок для будівництва цих об’єктів. Згідно статті 40 Земельного кодексу України, власники земельних ділянок зобов’язані: „6) зберігати ... мережі зрошувальних та осушувальних систем”. Крім того, згідно статті 62 цього кодексу, передбачено, що використання зрошуваних та осушуваних земель ... для об’єктів внутрігосподарського будівництва, як правило, не допускається”.

У Водному кодексі України, при деталізації терміну „водні об’єкти”, визначається, що до них відносяться і канали, як створений штучно об’єкт ландшафту. Статті 48 та 65 Водного кодексу встановлюють, що зрошення та осушення земель належить до спеціального водокористування і здійснюються на підставі дозволу на спеціальне водокористування. Ці ж статті регламентують обов’язки водокористувачів щодо запобігання погіршення стану ґрунтів та водних об’єктів.

Закон України „Про меліорацію земель”, крім детальної розшифровки терміну „меліорація земель” та правової регламентації обов’язковості її комплексного здійснення, створив правове підґрунтя для розробки цілої низки підзаконних нормативно-правових актів. Це, у першу чергу, такі документи, як Статут державної експлуатаційної служби з питань меліорації та водного господарства, Правила експлуатації меліоративних систем, Положення про обласне управління меліорації та водного господарства, Порядок ведення моніторингу меліорованих земель тощо. Таким чином, Закон створив умови для діяльності організацій, підприємств та установ, що здійснюють роботи у сфері меліорації земель, у правовому полі законодавства України.

Враховуючи прийняті Україною зобов’язання щодо міжнародних відносин, у Законі обумовлена пріоритетність міжнародних договорів у сфері законодавства про меліорацію земель.

ВИДИ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ТА МЕЛІОРАТИВНІ ЗАХОДИ

Види меліорації земель

Залежно від спрямування здійснюваних меліоративних заходів визначаються такі основні види меліорації земель: гідротехнічна, культуртехнічна, хімічна, агротехнічна, агро лісотехнічна.

Меліоративні заходи, що підлягають здійсненню у процесі меліорації земель за її окремими видами, визначаються цим Законом.

Під час розроблення проектів меліорації земель обов’язково визначається комплексний підхід до здійснення меліоративних заходів.

У статті 3 „Види меліорації земель” зазначено, що у законі „...визначаються такі **основні** види меліорації земель ...” і лише „Меліоративні заходи ... визначаються цим Законом”. Обов’язковість **комплексного підходу до здійснення меліоративних заходів** встановлюється цією ж статтею. Крім того, у с.19 „Організаційно-правові основи проведення меліорації земель”, на нашу думку, чітко сформульовано, що „**Визначення пріоритетних напрямів у виборі та проведенні певного виду меліорації земель провадиться залежно від природнокліматичних особливостей, екологічної ситуації відповідного регіону та наступного сільськогосподарського використання меліорованих земель**”.

Гідротехнічна меліорація земель

Гідротехнічна меліорація земель передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення поліпшення земель з несприятливим водним режимом (перезволожених, переосушених тощо), регулювання

водного режиму шляхом створення спеціальних гідротехнічних споруд на схилових та інших землях з метою поліпшення водного і повітряного режиму ґрунтів та захисту їх від шкідливої дії води (затоплення, підтоплення, ерозія тощо).

Під час гідротехнічної меліорації земель здійснюються зрошувальні, осушувальні, осушувально-зволожувальні, протиповіневі, протипаводкові, протисельові, протиерозійні та інші меліоративні заходи.

Стаття 4 Закону „Про меліорацію земель” дає стислий опис основних меліоративних заходів, що здійснюються при гідротехнічній меліорації. Конкретне визначення тих чи інших меліоративних заходів, що відносяться до гідротехнічної меліорації, здійснюється відповідно до природнокліматичних умов, виходячи з техніко-економічної та екологічної ситуації у регіоні. На цьому особливо наголошує стаття 19 Закону „Організаційно-правові основи проведення меліорації земель”.

На сьогодні, у зв'язку із складним економічним станом, що склався в аграрному секторі економіки України практично призупинено будівництво меліоративних систем. Основним меліоративним заходом на сьогодні є здійснення технічної експлуатації меліоративних систем, що входять до водогосподарсько-меліоративного комплексу Держави.

Загальна характеристика водогосподарсько-меліоративного комплексу України за даними станом на 1 січня 2000 року:

- площа меліорованих земель, всього	5,40 млн.га
- в т.ч. зрошуваних	2,44 млн.га
- осушуваних	2,96 млн.га
- протяжність зрошувальної мережі, всього	71,8 тис.км
- протяжність закритої осушувальної мережі, всього	1500 тис.км
- кількість гідротехнічних споруд, всього	544 тис.шт
- кількість власників і землекористувачів на меліорованих землях у 1999 році	701,8 тис
в т.ч. сільгосппідприємств	7,3 тис
- питома вага меліорованих земель у загальній площі, що обробляється	13,7 %
- питома вага виробництва продукції з меліорованих земель у загальному виробництві	14 %
- балансова вартість меліоративних фондів	19,2 млрд.грн
в т.ч. міжгосподарського значення	9,0 млрд.грн.

Ураховуючи важливість здійснення правильної експлуатації меліоративних систем, збереження цілісності їх функціонування, цим питанням присвячено окремий VII розділ Закону.

Культуртехнічна меліорація земель

Культуртехнічна меліорація земель передбачає проведення впорядкування поверхні землі та підготовку її до використання для сільськогосподарських потреб. З цією метою здійснюються такі заходи, як викорчування дерев і чагарників, розчищення від каміння, зрізування купин, вирівнювання поверхні, меліоративна оранка, залуження, влаштування тимчасової вибіркової мережі каналів.

Культуртехнічна меліорація земель є одним з найбільш необхідних заходів для забезпечення ефективності сільськогосподарського використання меліорованих земель, оскільки створює необхідну з'єднуючу ланку гідротехнічного виду меліорації безпосередньо із землеробством на цих землях. Конкретні заходи культуртехнічної меліорації обираються виходячи з планової чи існуючої структури використання сільськогосподарських угідь, природних умов та на підставі еколого-економічної оцінки створення й підтримання певних сівозмін або напрямків використання земель на цих площах.

На жаль, внаслідок незадовільного фінансово-економічного стану багатьох сільськогосподарських підприємств, зниження ефективності сільськогосподарського виробництва та невиконання культуртехнічних експлуатаційних заходів на значних площах відбулася реставрація деревно-чагарникової рослинності, утворення значної кількості локальних від'ємних форм мікрорельєфу (понижень) та виведення цих угідь не лише із складу меліорованих, а навіть із земель сільськогосподарського використання взагалі. Саме тому, на сьогодні цей вид меліорації, особливо у поліському й західному регіоні України, є одним з найбільш перспективних за умови економічного обґрунтування необхідності збільшення тут виробництва сільськогосподарської продукції.

Хімічна меліорація земель

Хімічна меліорація земель передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на поліпшення фізико-хімічних і фізичних властивостей ґрунтів, їх хімічного складу.

Хімічна меліорація земель включає роботи з гіпсування, вапнування та фосфоритування ґрунтів.

Хімічна меліорація спрямована на докорінне поліпшення фізичних та фізико-хімічних властивостей ґрунтів.

Необхідність здійснення заходів з хімічної меліорації обумовлюється наявністю в Україні значної площі сільськогосподарських угідь з ознаками первинної засоленості, солонцюватості ґрунтів у південному та південно-східному регіонах, а також кислих ґрунтів у лісостеповому й поліському.

За даними Держкомзему, із загальної площі сільськогосподарських угідь, яка складає близько 40 млн. га, кислих – близько 12 млн. га, засолених – понад 17,5 млн. га, солонцюватих – близько 2,8 млн. га.

Ураховуючи інтенсифікацію ґрунтових процесів на землях, де проведені заходи з гідротехнічної меліорації, виконання хімічної меліорації тут є обов'язковим для збереження родючості ґрунтів.

Агротехнічна меліорація земель

Агротехнічна меліорація земель передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на потужності та поліпшення агрофізичних властивостей кореневмісного шару ґрунтів. З цією метою здійснюються такі заходи, як плантажна оранка, глибоке меліоративне розпушення, щільювання, кротовий аераційний дренаж, піскування, глинування тощо.

Агротехнічна меліорація земель найбільш наближена до заходів з підвищення рівня сільськогосподарського використання угідь. Вибір конкретного виду агротехнічної меліорації здійснюється у залежності від ґрунтових умов кореневмісного шару, структури посівних площ та видового складу вирощуваних сільськогосподарських культур.

Агролісотехнічна меліорація земель

Агротехнічна меліорація земель передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення докорінного поліпшення земель шляхом використання ґрунтозахисних, стокорегулюючих та інших властивостей захисних лісових насаджень. З цією метою формуються такі поліфункціональні лісомеліоративні системи, як:

- **площинні (протиерозійні) захисні лісонасадження, що забезпечують захист земель від ерозії, а водних об'єктів від виснаження та замулення шляхом заліснення ярів, балок, крутосхилів, пісків та інших деградованих земель, а також прибережних захисних смуг і водоохоронних зон річок та інших водойм;**
- **лінійні (полезахисні) лісонасадження, що забезпечують захист від вітрової і водної ерозій та поліпшення ґрунтово-кліматичних умов сільськогосподарських угідь шляхом створення полезахисних і стокорегулюючих лісосмуг.**

Заходи з агролісотехнічної меліорації є одними з основних протиерозійних заходів. За даними Держкомзему близько 50% усіх сільськогосподарських угідь є дефляційно небезпечними, а змитих земель нараховується понад 25% угідь. Враховуючи ґрунтозахисні та стокорегулюючі властивості захисних лісових насаджень, цей вид меліорації земель є вкрай необхідним для збереження водних об'єктів від забруднення та замулення.

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ІНЖЕНЕРНУ ІНФРАСТРУКТУРУ МЕЛІОРАТИВНИХ СИСТЕМ ТА ЇЇ ОКРЕМІ ОБ'ЄКТИ

Суб'єкти права власності на інженерну інфраструктуру меліоративних систем та її окремі об'єкти

Право власності на інженерну інфраструктуру меліоративних систем та її окремі об'єкти (меліоративну мережу з гідротехнічними спорудами і насосними станціями, захисні дамби, спостережну мережу, дороги і споруди на них) може належати державі, територіальним громадам сіл, селищ і міст, юридичним особам та громадянам, з урахуванням обмежень, передбачених законами України.

Управління інженерною інфраструктурою меліоративних систем та її окремими об'єктами, що перебувають у державній власності, здійснює Кабінет Міністрів України і визначений ним спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель через підприємства, організації та установи, що належать до сфери управління уповноваженого органу.

Право власності на інженерну інфраструктуру меліоративних систем та її окремі об'єкти набувається і реалізується у порядку, визначеному законами України.

До основних законодавчих актів України, що визначають зокрема, правові взаємовідносини як щодо меліоративних систем в цілому, так і щодо окремих об'єктів їх інженерної інфраструктури регламентують повноваження окремих суб'єктів права власності на ці об'єкти, належать: Конституція України, Закон України „Про власність” (від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ, із змінами і доповнення, внесеними Законами України, Постановами Верховної Ради та Декретами Кабінету Міністрів України), Декрет Кабінету Міністрів України „Про управління майном, що є у загальнодержавній власності” (від 15 грудня 1992 р. № 8-92), Закон України „Про місцеві державні адміністрації (від 9 квітня 1999 р. № 586-ХІV), Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні (від 25 травня 1997 р. № 280/97), Закон України „Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про приватизацію майна державних підприємств” (від 19 лютого 1997 р. №89/97-ВР), Закон України „Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі” (від 10 липня 1996 р. № 290/96-ВР) та інші.

Розділ III Закону України „Про меліорацію земель” узагальнює і конкретизує основні положення названих актів законодавства України стосовно об'єктів правового регулювання цього Закону, а саме: меліоративних систем та окремих об'єктів їх інженерної інфраструктури.

Виключне право державної власності на інженерну інфраструктуру загальнодержавних меліоративних систем та її окремі об'єкти

Право власності на інженерну інфраструктуру загальнодержавних меліоративних систем та її окремі об'єкти належить виключно державі.

Перелік загальнодержавних меліоративних систем затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Згідно з пунктом 36) статті 85 Конституції України, затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, та визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності віднесено до повноважень Верховної Ради України. Крім того, статтею 32 Закону України „Про власність” визначено, що: ”Суб'єктом права загальнодержавної (республіканської) власності є держава в особі Верховної Ради України”.

Право власності на інженерну інфраструктуру міжгосподарських меліоративних систем та її окремі об'єкти

Об'єкти інженерної інфраструктури міжгосподарських меліоративних систем можуть перебувати у державній або комунальній власності.

Порядок набуття і реалізації права власності та правовий режим спільної власності на об'єкти інженерної інфраструктури міжгосподарських меліоративних систем визначається законами України.

Питання передачі об'єктів права державної власності до комунальної власності виключно визначені Законом України „Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності” від 3.03.1998 р. № 147/98-ВР, де визначена компетенція як Кабінету Міністрів України так і органів місцевого самоврядування в цьому напрямку.

Крім того, Конституція України наголошує (п.36 ст.85), що затвердження переліку об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації, є компетенцією Верховної Ради України.

Право власності на інженерну інфраструктуру внутрішньогосподарських меліоративних систем та її окремі об'єкти

Об'єкти інженерної інфраструктури внутрішньогосподарських меліоративних систем можуть перебувати у спільній власності територіальних громад сіл, селищ і міст або у власності юридичних осіб та громадян з урахуванням обмежень і обтяжень у використанні ділянок меліорованих земель, установлених Земельним кодексом України.

Права і обов'язки власників меліорованих земель достатньо описані у статті 25 „Використання меліорованих земель”.

Згідно з проектом нової редакції Земельного Кодексу України, права на земельну ділянку можуть бути обмежені:

- а) заборонаю на продаж або інше відчуження певним особам протягом установленого строку;
- б) заборонаю на здачу в оренду або в суборенду;
- в) правом на переважну купівлю у разі її продажу;
- г) передачею у спадщину тільки визначеним спадкоємцям (для сільськогосподарських земель);
- г) умовою розпочати і завершити забудову або освоєння земельної ділянки протягом встановлених строків у визначеному проектом порядку;
- д) заборонаю на зміну цільового призначення земельної ділянки, зовнішнього виду нерухомого майна, реконструкції або знесення будинків, будівель, споруд без погодження в установленому порядку;
- е) умовою здійснити будівництво, ремонт або утримання дороги, ділянки дороги;
- є) заборонаю на провадження окремих видів діяльності;
- ж) умовою додержання природоохоронних вимог або виконання визначених робіт, в тому числі щодо охорони ґрунтового покриву, тваринного світу, рідкісних рослин, пам'яток природи, історії і культури, археологічних об'єктів, які розміщені на земельній ділянці;
- з) умовою надавати право полювання, вилову риби, збирання дикорослих рослин на своїй земельній ділянці в установлений час і в установленому порядку.

2. Якщо землі сільськогосподарського призначення не використовуються за призначенням протягом 3 років, за рішенням суду здійснюється передача земельних ділянок із цих земель без згоди їх власників в оренду на строк до 10 років іншим суб'єктам господарювання.

3. Обмеження використання земельної ділянки підлягають державної реєстрації і не припиняють своєї дії у разі передачі її до іншої особи.

4. Визначення меж обмежень земельних ділянок здійснюється проектами землеустрою.

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ З РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Повноваження Кабінету Міністрів України з регулювання відносин у сфері меліорації земель

До повноважень Кабінету Міністрів України належить:

- забезпечення здійснення державної політики у сфері меліорації земель, підвищення родючості ґрунтів, раціонального використання меліорованих земель;
- організація розроблення та виконання загальнодержавних і міждержавних програм меліорації земель, забезпечення підвищення родючості ґрунтів, створення захисних лісових насаджень та раціонального використання меліорованих земель;
- здійснення контролю за виконанням загальнодержавних і міждержавних програм меліорації земель;
- подання проекту переліку загальнодержавних меліоративних систем до Верховної Ради України;
- координація роботи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель, інших центральних органів виконавчої влади з регулювання відносин у сфері меліорації земель;
- визначення порядку розроблення та погодження загальнодержавних, міждержавних і місцевих програм меліорації земель, проведення інвентаризації та паспортизації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, затвердження проектів будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, проведення державної комплексної експертизи цих проектів;
- установлення єдиного порядку прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом (реконструкцією) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, видачі суб'єктам підприємницької діяльності спеціальних дозволів (ліцензій) на проектування, будівництво, ремонт та експлуатацію цих об'єктів;
- затвердження проектів будівництва (реконструкції) загальнодержавних меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;
- прийняття рішень про зупинення або припинення будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури у разі здійснення будівництва (реконструкції) з порушенням вимог законодавства про меліорацію земель, а також у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- здійснення міжнародного співробітництва у сфері меліорації земель;

- виконання інших повноважень у сфері меліорації земель, визначених законами України.

Повноваження центральних органів виконавчої влади з регулювання відносин у сфері меліорації земель

До повноважень центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища у сфері меліорації земель належить:

- проведення державної екологічної експертизи проектів загальнодержавних, міждержавних і місцевих програм меліорації земель, перед проектною і проектно-кошторисною документацією на будівництво (реконструкцію) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, проектів законодавчих, нормативних та методичних документів з питань меліорації земель;
- здійснення державного контролю за дотриманням вимог екологічної безпеки у процесі будівництва (реконструкції), введення в дію і експлуатації меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;
- видача дозволів на спеціальне водокористування для потреб меліорації земель у разі використання води з водних об'єктів загальнодержавного значення;
- вирішення інших питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища під час проведення меліорації земель в межах повноважень визначених законом.

До повноважень центрального органу виконавчої влади з питань проведення земельної реформи, забезпечення раціонального використання та охорони земельних ресурсів у сфері меліорації земель належить:

- здійснення державного контролю за раціональним використанням та охороною меліорованих земель, проведенням протиерозійних заходів;
- погодження проектів загальнодержавних, міждержавних та місцевих програм меліорації земель, проведення державної землевпорядної експертизи проектів будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури в частині раціонального використання та охорони земель;
- участь у розробленні разом з іншими центральними органами виконавчої влади програм будівництва та експлуатації меліоративних систем, проектів роздержавлення та паювання меліорованих земель сільськогосподарських підприємств, їх раціонального використання, охорони та відновлення родючості;
- контроль обґрунтованості та доцільності вилучення і надання меліорованих земель для несільськогосподарських потреб;

- виступати державним замовником робіт із землеустрою та моніторингу земель;
- створення системи інформації щодо комплексу робіт із землеустрою, ведення державного земельного кадастру та моніторингу земель;
- разом з іншими центральними органами виконавчої влади проведення інвентаризації меліорованих земель;
- вирішення інших питань, пов'язаних з використанням меліорованих земель в межах повноважень визначених законом.

До повноважень центрального органу виконавчої влади з питань агропромислового комплексу у сфері меліорації земель належить:

- участь у розробленні і виконанні загальнодержавних і міждержавних програм меліорації земель, підвищення родючості ґрунтів, забезпечення раціонального використання меліорованих земель;
- розроблення і затвердження разом із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель умов експлуатації меліоративних систем у разі приватизації майна сільськогосподарських підприємств, які мають у своєму користуванні меліоровані землі, з метою недопущення порушення технологічної цілісності та функціонування меліоративних систем;
- організація проведення культуртехнічної, хімічної та агротехнічної меліорації земель;
- здійснення державного контролю за ефективністю сільськогосподарського використання меліорованих земель;
- забезпечення ефективного використання меліорованих земель;
- вирішення інших питань, пов'язаних з використанням меліорованих земель для потреб сільського господарства в межах повноважень, визначених законом.

До повноважень центрального органу виконавчої влади з питань лісового господарства у сфері меліорації земель належить:

- участь у розробленні і виконанні загальнодержавних і міждержавних програм меліорації земель, створення та охорони водоохоронних захисних лісових насаджень;
- здійснення державного контролю за дотриманням вимог щодо використання водоохоронних захисних лісових насаджень та їх охорони;
- організація проведення агро лісотехнічної меліорації земель та інвентаризації водоохоронних захисних лісових насаджень;
- забезпечення розроблення і впровадження нових технологій агро лісотехнічної меліорації земель, поліпшення ґрунтово-кліматичних умов сільськогосподарських угідь, а також захисту водних об'єктів від виснаження і замулення шляхом створення полезахисних і стокорегулюючих лісосмуг;
- вирішення інших питань, пов'язаних з проведенням агро лісотехнічної меліорації земель в межах повноважень визначених законом.

До повноважень центрального органу виконавчої влади з питань геології та використання надр у сфері меліорації земель належить:

- участь у розробленні і виконанні загальнодержавних і міждержавних програм меліорації земель, охорони надр;
- перевірка обґрунтованості застосування методик і технологій, якості, комплексності та ефективності робіт, пов'язаних із геологічним вивченням надр під час проектування меліоративних систем, а також обґрунтованості еколого-геологічних заходів та повноти галузевого моніторингу геологічного середовища у процесі проведення меліорації земель.

До повноважень центрального органу виконавчої влади з питань рибного господарства у сфері меліорації земель належить:

- участь у розробленні і виконанні загальнодержавних і міждержавних програм меліорації земель, забезпечення раціонального використання меліоративних систем, охорони водних об'єктів рибного господарства;
- здійснення державного контролю за технічним станом рибозахисних споруд та проведенням рибозахисних заходів на водозабірних та інженерних спорудах меліоративних систем;
- забезпечення розроблення і впровадження нових технологій вирощування рослиноїдних риб у меліоративних системах поряд з іншими технологіями поліпшення їх очищення від заростання синьо-зеленими водоростями та вищою водною рослинністю;
- вирішення інших питань, пов'язаних з використанням меліоративних систем для потреб рибного господарства в межах повноважень визначених законом.

Повноваження Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних та районних державних адміністрацій з регулювання відносин у сфері меліорації земель

До повноважень Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних та районних державних адміністрацій належить:

- забезпечення додержання законів та інших нормативно-правових актів з питань меліорації земель;
- розроблення проектів програм меліорації земель Автономної Республіки Крим, обласних, районних програм меліорації земель та подання їх на затвердження відповідній раді, виконання цих програм;
- опрацювання і внесення пропозицій до проектів загальнодержавних і міждержавних програм меліорації земель, їх фінансового забезпечення;
- фінансування заходів, що здійснюються відповідно до програм меліорації земель Автономної Республіки Крим, обласних районних програм меліорації земель;

- здійснення на відповідних територіях державного контролю за використанням та охороною меліорованих земель;
- організація і проведення експертизи проектної документації на здійснення меліоративних заходів, що фінансуються за рахунок коштів бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів;
- розроблення та виконання затверджених у встановленому законом порядку програм підвищення родючості ґрунтів, забезпечення раціонального використання меліорованих земель, створення захисних лісових насаджень;
- погодження правил користування водозабірними спорудами, призначеними для проведення меліорації земель, обмеження або заборони використання суб'єктами господарської діяльності питної води для меліорації земель;
- забезпечення збереження та раціонального використання загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, окремих об'єктів інженерної інфраструктури, а також державного майна підприємствами, організаціями та установами, що здійснюють будівництво (реконструкцію) та експлуатацію меліоративних систем, нагляд за станом меліорованих земель;
- вирішення інших питань у сфері меліорації земель, що належать згідно із законом до їх повноважень.

Рада Міністрів Автономної Республіки Крим , обласні та районні державні адміністрації здійснюють у сфері меліорації земель повноваження, делеговані їм відповідними радами, і забезпечують виконання рішень відповідних рад, прийнятих у межах їх повноважень.

На сьогодні основним законодавчим актом, що регламентує діяльність Кабінету Міністрів України, є Конституція України, у якій визначені головні повноваження вищого органу виконавчої влади, його місце у системі органів державної влади та пріоритетні засади взаємовідносин Кабінету Міністрів України із органами законодавчої, судової влади та іншими органами виконавчої влади.

Конституція України, як Основний Закон України, що має найвищу юридичну силу, визначає основи формування законів та інших нормативно-правових актів України, які у свою чергу, створюють правове поле діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій всіх форм власності.

Завданням окремих актів законодавства України, є деталізація і конкретизація її загальних правових положень, змістовне насичення і правове регулювання повноважень окремих гілок влади, визначення порядку взаємодії всіх суб'єктів національної економіки у певних сферах.

Завданням цього Закону є визначення засад правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі проведення меліорації земель, використання меліорованих земель і меліоративних систем, а також повноважень органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у

сфері меліорації земель. Саме тому розділ IV „Повноваження органів виконавчої влади з регулювання відносин у сфері меліорації земель” є одним з найголовніших у Законі України „Про меліорацію земель”, оскільки детально розшифровує ці повноваження.

Необхідно відзначити, що враховуючи особливий статус, повноваження Автономної Республіки Крим щодо меліорації земель безпосередньо відзначені як у Конституції України, так і Конституції Автономної Республіки Крим.

Оскільки, відповідно до Конституції України, Президент України утворює, реорганізовує та ліквідує міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, у Законі використовується узагальнююче поняття „спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади” з тих чи інших питань.

Так, на підставі основних повноважень спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель (стаття 16 Закону) та спеціально уповноваженого органу з питань водного господарства (Водний Кодекс України в редакції Закону України від 21 вересня 2000 р. 3 1990-XII) Указом Президента України від 14 липня 2000 р. № 898/2000 було затверджено Положення про Державний комітет України по водному господарству.

Компетенція органів місцевого самоврядування і державних адміністрацій визначена відповідними Законами України, а саме: „Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997р. № 280/97-ВР та „Про місцеві державні адміністрації” від 9.04.1999р. № 586-XIV. Саме виходячи з основних положень компетенції зазначених органів і складені повноваження, визначені статтями 15 та 18 Закону.

Повноваження органів сільського господарства визначені постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2000р. № 1546 „Про затвердження Типових положень про Головне управління сільського господарства і продовольства обласної, управління сільського господарства і продовольства Севастопольської міської, управління (відділ) сільського господарства і продовольства районної державної адміністрації”.

Головне управління сільського господарства і продовольства обласної, управління сільського господарства і продовольства Севастопольської міської державної адміністрації

21) подає Мінагрополітики та Держводгоспу погоджені з відповідними організаціями пропозиції щодо розвитку меліорації земель, розміру лімітів державних капітальних вкладень на меліорацію в розрізі районів;

вносить відповідним радам пропозиції щодо надання земель селянським (фермерським) господарствам, кооперативам та іншим землекористувачам у зоні меліоративних систем виходячи з умов додержання технологічної єдності системи;

22) сприяє забезпеченню ефективного використання господарствами і окремими власниками меліорованих земель, своєчасного проведення на них хімічних та інших видів меліорації і технічних робіт, організації роботи із збереження меліоративних фондів та оновлення дощувальної техніки, розвитку питного водопостачання і водовідведення та першочерговому забезпеченню

централізованим водопостачанням сільських населених пунктів, які використовують привізну воду;

Управління (відділ) сільського господарства і продовольства районної державної адміністрації

14) подає Головному управлінню сільського господарства і продовольства обласної державної адміністрації погоджені з відповідними організаціями пропозиції щодо розвитку меліорації в розрізі господарств району;

15) сприяє забезпеченню ефективного використання господарствами і окремими власниками меліорованих земель, своєчасного проведення на них хімічних та інших видів меліорації та технічних робіт, ефективному утриманню внутрішньогосподарської меліоративної мережі, протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних дренажних мереж і об'єктів, які перебувають на балансі господарств та окремих власників.

Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель

До повноважень спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель належить:

- реалізація державної політики у сфері гідротехнічної меліорації земель, участь у розробленні і виконанні загальнодержавних і міждержавних програм меліорації земель;
- розроблення пропозицій до проекту переліку загальнодержавних меліоративних систем;
- реалізація єдиної науково-технічної політики у сфері меліорації земель, організація роботи, спрямованої на впровадження у проектування, будівництво (реконструкцію) та експлуатацію меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури досягнень науки і техніки, нових технологій і передового досвіду;
- координація та нормативно-методичне забезпечення діяльності підприємств, організацій та установ, що належать до сфери його управління, з питань меліорації земель та утримання в належному стані меліоративних систем;
- участь у формуванні та розміщенні державного замовлення на проектування, будівництво (реконструкцію) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;
- забезпечення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель, проведення інвентаризації та паспортизації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем;

- видача суб'єктам підприємницької діяльності спеціальних дозволів (ліцензій) на проектування, будівництво (реконструкцію) і експлуатацію меліоративних систем та об'єктів інженерної інфраструктури;
- розроблення і затвердження разом з іншими центральними органами виконавчої влади умов експлуатації меліоративних систем у разі приватизації майна сільськогосподарських підприємств, які мають у своєму користуванні меліоровані землі, з метою недопущення порушення технологічної цілісності та процесу функціонування цих систем;
- організація здійснення контролю за відповідністю обсягів і якості колекторно-дренажних вод установленим нормативам;
- розроблення разом з іншими центральними органами виконавчої влади нормативних і методичних документів з питань меліорації земель;
- забезпечення проведення робіт із запобігання пошкодженню та аваріям на гідротехнічних спорудах загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, здійснення контролю за його дотриманням;
- затвердження правил експлуатації меліоративних систем;
- встановлення режиму експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, здійснення контролю за його дотриманням;
- проведення галузевої експертизи проектно-кошторисної документації на будівництво (реконструкцію) окремих об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем;
- виконання функцій головного розпорядника коштів державного бюджету, які виділяються для проведення меліорації земель; участь у реалізації інвестиційної політики, виходячи з пріоритетних напрямків структурної перебудови економіки, розміщенні державних інвестицій за цільовими програмами, як правило, на договірних засадах;
- виконання функцій замовника на проектування і будівництво (реконструкцію) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету;
- здійснення державного контролю за меліоративним станом зрошуваних та осушуваних земель, технічним станом меліоративних систем;
- організація виконання науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт з проблем меліорації земель;
- виконання в межах своїх повноважень функції з управління майном державних підприємств, організацій та установ, що займаються проектуванням, будівництвом (реконструкцією) та експлуатацією меліоративних систем, виконання інших робіт у сфері меліорації земель;
- укладання в установленому законодавством порядку відповідних міжнародних договорів у сфері меліорації земель;
- здійснення повноважень у сфері меліорації земель, визначених законами України.

Указом Президента України від 23.06.98 р. № 670/98 „Про заходи щодо державної підтримки водогосподарсько-меліоративного комплексу” встановлено: „**Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади** у сфері управління водним господарством та здійснення державної політики щодо меліорації земель є Державний комітет України по водному господарству”. Таким чином, повноваження спеціально уповноваженого органу з питань водного господарства і меліорації земель є фактично повноваженням Держводгоспу.

Практична реалізація правових положень закріплених статтею 16, передбачається через прийняття підзаконних нормативно-правових актів. Це, насамперед, постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження Статуту експлуатаційної служби спеціально уповноваженого органу державного управління з питань водного господарства і меліорації земель”, „Про затвердження Типового положення про обласне управління меліорації і водного господарства”, „Про Порядок ведення моніторингу меліорованих земель” та нова редакція галузевого нормативного документу „Правила експлуатації меліоративних систем”.

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇХ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ З РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Повноваження обласних і районних рад з регулювання відносин у сфері меліорації земель

До повноважень обласних і районних рад у сфері меліорації земель належить:

- затвердження програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі щодо меліорації земель, заслуховування звітів про їх виконання;
- утворення органів управління меліоративними системами та окремими об'єктами інженерної інфраструктури, що перебувають в управлінні обласних і районних рад, призначення на посади та звільнення з посад керівників цих органів;
- прийняття рішень про делегування місцевим державним адміністраціям окремих повноважень обласних і районних рад у сфері меліорації земель;
- вирішення інших питань у сфері меліорації земель, віднесених законами до їх повноважень.

Повноваження сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів з регулювання відносин у сфері меліорації земель

До повноважень сільських, селищних, міських рад у сфері меліорації земель належить:

- затвердження програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі щодо меліорації земель;
- прийняття рішень про передачу іншим органам окремих повноважень щодо управління меліоративними системами та окремими об'єктами інженерної інфраструктури, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, визначення меж цих повноважень та умов їх здійснення;
- утворення у разі необхідності органів служб для забезпечення реалізації з іншими суб'єктами комунальної власності спільних програм і проектів будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;
- вирішення інших питань у сфері меліорації земель, віднесених законами до їх повноважень.

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері меліорації земель належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

- підготовка і подання на затвердження сільським, селищним, міським радам програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць (зокрема щодо меліорації земель), організація виконання цих програм;
- організація за рахунок власних коштів і на пайових засадах проектування, будівництва (реконструкції) і експлуатації меліоративних систем місцевого значення та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;
- виконання або делегування на конкурсній основі підприємствам та організаціям функцій замовника на проектування, будівництво (реконструкцію) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, фінансування яких здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів;
- розгляд і внесення до районних та обласних рад пропозицій до проектів загальнодержавних програм меліорації земель, які підлягають виконанню на відповідній території;
- надання відповідно до законодавства дозволів на будівництво меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;

б) делеговані повноваження:

- прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом (реконструкцією) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

- здійснення в установленому порядку державного контролю за додержанням законодавства з питань меліорації земель, затверджених проектів на будівництво (реконструкцію) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, зупинення у випадках, передбачених законом, їх будівництва (реконструкції), яке проводиться з порушенням вимог проектів і може заподіяти шкоду навколишньому природному середовищу;
- видача технічних умов на проектування, будівництво (реконструкцію) меліоративних систем місцевого значення та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;
- підготовка висновків щодо надання або вилучення в установленому законодавством порядку ділянок меліорованих земель, яке проводиться органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Розділ V. „Повноваження органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів з регулювання відносин у сфері меліорації земель” виконує функції деталізації і конкретизації повноважень органів місцевого самоврядування, визначених Законом України „Про місцеве самоврядування”.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Організаційно-правові основи проведення меліорації земель

Організаційно-правовою основою проведення меліорації земель є науково обґрунтовані загальнодержавні, міждержавні та місцеві (республіканська, обласні, районні, сільські, селищні, міські) програми суб'єктів підприємницької діяльності та господарські договори, укладені відповідно до законодавства.

Визначення пріоритетних напрямів у виборі та проведенні певного виду меліорації земель провадиться залежно від природнокліматичних особливостей, екологічної ситуації відповідного регіону та наступного сільськогосподарського використання меліорованих земель.

Розроблення і погодження загальнодержавних, міждержавних та місцевих програм меліорації земель здійснюється виходячи з необхідності збереження природних екосистем, передусім тих, що мають міжнародне значення, та на основі аналізу еколого-економічної ефективності меліорації за окремими видами або за комплексом її видів, а у разі проектування створення меліоративних систем – прогнозування екологічних наслідків їх будівництва і функціонування.

Порядок розроблення та погодження загальнодержавних і місцевих програм меліорації земель визначається Кабінетом Міністрів України.

Міждержавні програми меліорації земель розробляються, погоджуються та реалізуються у порядку, встановленому відповідними міжнародними договорами України.

Стаття 19 Закону є стрижневою статтею. Вона наголошує на обов'язковості комплексності здійснення меліоративних заходів, тобто при розробці програм меліорації земель всіх рівнів, визначенні особливої уваги до окремого виду меліорації земель, необхідною умовою є науково обґрунтований і екологічно вивіреним підхід до збереження навколишнього природного середовища, розроблення і вжиття, у складі цих програм, необхідних заходів щодо запобігання можливому негативному впливу окремих заходів чи їх комплексу на довкілля.

Природнокліматичні особливості та екологічна ситуація певної території включають в себе як стан ґрунтового покриву так і багато інших умов для вибору певного виду меліорації земель. Загальновідомим є той факт, що зональність ґрунтового покриву в першу чергу обумовлюється саме фізико-географічним розташуванням території та розвитком тих чи інших ґрунтоутворюючих геологічних порід. Вікова загальна інтенсивна господарська діяльність людини створює умови для можливої зміни екологічного стану і, відповідно, зниження або підвищення родючості ґрунтів. Саме тому у Законі передбачені вищеназвані визначення щодо пріоритетних напрямків у виборі та проведенні певного виду меліорації.

Закон передбачає проведення як гідротехнічної, так і інших основних видів меліорації земель (див. Розділ II Закону). Гідротехнічному, як одному з найбільш складних видів меліорації, пов'язаному із виконанням різнопланових робіт з будівництва (реконструкції), ремонту та експлуатації інженерної інфраструктури меліоративних систем, виникнення у зв'язку із цим складних правовідносин, зрозуміло, присвячено більшу частину Закону.

Практичною реалізацією цих положень стала розроблена Держводгоспом на виконання Указу Президента України „Про державну підтримку водогосподарсько-меліоративного комплексу” від 23 червня 1998 року № 670, „Комплексна державна програма розвитку меліорації земель та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушуваних угідь у 2001-2005 роках та прогноз до 2010 року”. Програма розглянута і схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 року № 1704.

Замовники робіт з проектування, будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури

Замовниками робіт з проектування, будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури є:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель, інші центральні органи виконавчої влади та державні адміністрації, а також утворювані цими

органами підприємства, установи і організації – щодо робіт, які здійснюються відповідно до загальнодержавних програм меліорації земель;

- органи місцевого самоврядування, виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад, а також утворювані цими органами підприємства, установи і організації – щодо робіт, які здійснюються відповідно до місцевих програм меліорації земель;
- підприємства, установи і організації, окремі фізичні особи – щодо робіт, які здійснюються відповідно до їх власних виробничих програм та господарських договорів, укладених відповідно до законодавства.

Замовники робіт з проектування, будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, що здійснюються згідно з міждержавними програмами меліорації земель, визначаються відповідними міжнародними договорами України.

Оскільки усі роботи, пов'язані з проектуванням та будівництвом (реконструкцією) як меліоративних систем в цілому, так і окремих об'єктів їх інженерної інфраструктури, проводяться у складі програм меліорації земель загальнодержавного, місцевого рівня, або відповідно до виробничих програм, стаття 20 регламентує перелік замовників на здійснення цих робіт у залежності від того, до якого рівня віднесені ці програми.

Компетенція спеціально уповноваженого органу з питань водного господарства та меліорації земель, а також органів місцевого самоврядування виступати замовниками таких робіт, закріплені також статтями 16, 17 та 18 цього Закону.

Крім цього, необхідно визначити, що пунктом 6 статті 16 Водного Кодексу України до відання спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства належить: „...проектування, будівництво і експлуатація водогосподарських систем та об'єктів комплексного призначення...”.

Проектування будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури

Проектування, будівництва нових і реконструкції існуючих меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури здійснюється на конкурсних засадах на підставі проектно-кошторисної документації, розробленої, погодженої та затвердженої у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Перед проектна та проектно-кошторисна документація на будівництво (реконструкцію) меліоративних систем підлягає державній комплексній експертизі у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Проектування будівництва нових і реконструкції існуючих меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури здійснюється спеціалізованими проектними організаціями, які одержали в установленому

законодавством порядку спеціальний дозвіл (ліцензію) на виконання відповідного виду робіт. Відносини проектних організацій та замовників регулюються договорами, які укладаються відповідно до законодавства.

До початку розроблення проекту, що передбачає водокористування для потреб меліорації земель, замовник зобов'язаний погодити технічні умови з органами виконавчої влади з регулювання відносин у сфері меліорації земель, визначеними цим Законом.

Виконання робіт з будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури

Роботи з будівництва нових і реконструкції існуючих меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури виконуються на конкурсних засадах спеціалізованими підприємствами, організаціями і установами, а також фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності, які одержали в установленому законодавством порядку спеціальні дозволи (ліцензії) на здійснення відповідних робіт.

Відносини виконавця та замовника робіт регулюються договором підряду, що укладається відповідно до законодавства.

Замовник робіт та їх виконавець зобов'язані забезпечувати під час меліоративних заходів додержання державних будівельних, природоохоронних, санітарних норм і правил, державних стандартів, умов збереження природних екосистем та їх відновлення за рахунок власних коштів відповідно до проектів на здійснення цих заходів, затверджених у встановленому законодавством порядку.

Закінчені будівництвом (реконструкцією) меліоративні системи та окремі об'єкти інженерної інфраструктури підлягають здачі в експлуатацію в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Закон визначає, що виконання робіт з проектування та будівництва меліоративних систем здійснюється відповідно до постанов Кабінету Міністрів України. На сьогодні є чинними постанови КМУ „Про порядок затвердження інвестиційних програм і проектів будівництва та проведення їх комплексної державної експертизи” від 17 серпня 1998 року № 1308, та „Про порядок проведення на конкурсних засадах оцінки та відбору інвестиційних проектів, що передбачають залучення коштів державного бюджету” від 25 листопада 1999 року.

Таким чином, Закон України „Про меліорацію земель” ув'язує нормативно-правові положення щодо здійснення зазначених робіт з відповідними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, акцентуючи увагу на необхідності їх дотримання у сфері меліорації земель.

Остання частина статті адресує виконавців робіт з будівництва і реконструкції меліоративних систем до водного законодавства. Відповідно до Водного Кодексу України, основними органами виконавчої влади, що здійснюють правове регулювання у сфері використання і охорони вод та

відтворення водних ресурсів є: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань водного господарства, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань геології і використання надр, їх органи на місцях.

Надання земель для потреб меліорації

Вилучення (викуп) та надання земель для потреб меліорації провадиться відповідно до Земельного кодексу України.

Після закінчення будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури порушені землі підлягають рекультивації та передачі землекористувачам, власникам землі у придатному для використання стані.

Землі, зайняті окремими об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем (меліоративною мережею з гідротехнічними спорудами та насосними станціями, захисними дамбами, спостережною мережею, технологічними дорогами та спорудами на них), а також землі, виділені під смуги відведення для них, надаються у користування або у власність суб'єктам права власності на меліоративні системи, які забезпечують відповідно до цього Закону експлуатацію меліоративних систем або утворюють з цією метою спеціальні служби.

Порядок надання цих земель у користування або у власність встановлюються Земельним кодексом України.

Діючий Земельний Кодекс України, а також проект його нової редакції, не передбачають порядку надання земель для здійснення меліорації земель.

Разом з цим, частина 7 статті 19 Земельного Кодексу України (в редакції від 13 березня 1992 року № 2196-ХІІ), встановлює, що: „Обласні Ради народних депутатів **надають** земельні ділянки: „... із земель усіх категорій за межами населених пунктів для будівництва ... осушувальних і зрошувальних каналів та інших лінійних споруд ...”.

Таким чином стаття створює передумови для правового обґрунтування користування землями зайнятими інженерною інфраструктурою меліоративних систем.

ЕКСПЛУАТАЦІЯ МЕЛІОРАТИВНИХ СИСТЕМ ТА ВИКОРИСТАННЯ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ

Експлуатація меліоративних систем

Експлуатація меліоративних систем повинна забезпечувати оптимальний водний та повітряний режим ґрунтів, створення умов для високоефективного та екологічно безпечного використання меліорованих земель.

Експлуатація меліоративних систем забезпечується відповідно до проектної документації та відповідних правил, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель за погодженням з іншими центральними органами виконавчої влади відповідно до статей 13, 14 і 16 цього Закону.

Виконання у зоні розміщення та функціонування меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, а також на прилеглий території будь-яких робіт, що можуть вплинути на технічний стан і режим експлуатації цих систем та об'єктів інженерної інфраструктури, допускається лише після попереднього погодження проекту виконання цих робіт в порядку, що встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель.

Окремі об'єкти інженерної інфраструктури загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем можуть використовуватися для потреб, не пов'язаних з меліорацією земель, виключно на підставі проектів реконструкції, технічного переоснащення та вдосконалення цих об'єктів, розроблених і затверджених у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Експлуатація загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, які перебувають у державній власності, здійснюється підприємствами, установами і організаціями, що належать до сфери управління спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель.

Експлуатація міжгосподарських меліоративних систем, які перебувають у комунальній власності, а також внутрішньогосподарських меліоративних систем здійснюється власниками цих систем або спеціально утвореними ними підприємствами, установами і організаціями.

Згідно статті 1 закону, меліоративна систем, це: „технологічно цілісна інженерна інфраструктура, що включає в себе окремі об'єкти, а саме: меліоративну мережу каналів, трубопроводів (зрошувальну, осушувальну, осушувально-зволожувальну, колекторно-дренажну) з гідротехнічними спорудами і насосними станціями, захисні дамби, спостережну мережу, дороги і споруди на них, взаємодія яких забезпечує управління водним, тепловим, повітряним і поживним режимом ґрунтів на меліорованих землях”. Організація управління взаємодією об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем – це і є їх експлуатація.

Регламент експлуатації меліоративних систем встановлюється **Правилами їх експлуатації**, які затверджуються, згідно зі статтею 16 цього закону, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель за погодженням з іншими уповноваженими на те виконавчими органами.

Стаття обґрунтовує необхідність здійснення державного контролю технічного стану меліоративних систем. З цією метою, частина третя і четверта статті визначають порядок виконання у зоні розміщення та функціонування меліоративних систем робіт, що можуть вплинути на технічний стан і режим експлуатації цих систем та використання окремих об'єктів інженерної інфраструктури цих систем для цілей, що не пов'язані з меліорацією земель.

Крім вищезазначеного, стаття 24 визначає, непрямим шляхом, і джерела фінансування експлуатації меліоративних систем (ремонт, технічного обслуговування тощо), оскільки частини п'ята і шоста статті обумовлюють здійснення експлуатації меліоративних систем (тобто і фінансування цих робіт) власниками цих систем.

Використання меліорованих земель

Користувачі та власники меліорованих земель зобов'язані забезпечувати:

- одержання високих урожаїв сільськогосподарських культур шляхом застосування науково обґрунтованих технологій вирощування високоврожайних, стійких до захворювань та шкідників, адаптованих до ґрунтово-кліматичних умов сортів і гібридів сільськогосподарських культур;
- збереження та відтворення родючості ґрунтів, біологічне різноманіття і екологічну рівновагу в навколишньому природному середовищі.

Користувачі та власники меліорованих земель включають щороку до книг історії полів дані про призначення, розміри та основні характеристики меліорованих ділянок, якісні показники ґрунту, періодичність і кількість внесення добрив, здійснені меліоративні та природоохоронні заходи.

Користувачі та власники меліорованих земель несуть відповідальність за стан їх використання та моніторинг навколишнього природного середовища в зоні впливу меліоративної системи згідно із законодавством аж до припинення права власності чи користування меліорованими землями.

Обмеження і обтяження у використанні ділянок меліорованих та прилеглих до них земель здійснюються у порядку, що встановлюється Земельним Кодексом України.

Меліоративні системи, за визначенням Географічної Енциклопедії України, це: „ комплекс функціонально взаємопов'язаних гідротехнічних споруд, машин та механізмів, водойм, лісонасаджень, ліній зв'язку та електропередач, шляхів, адміністративних та інших споруд, необхідних для забезпечення і підтримання

оптимального водного, повітряного, поживного та теплового режимів ґрунтів ...”.

Виходячи із зазначеного, ефективне використання меліорованих земель, у першу чергу тих, на яких збудовані, за рахунок державних капітальних вкладень, меліоративні системи, є як економічно-обґрунтованою потребою самих суб’єктів господарювання, так і їх суспільним обов’язком.

Дія 2, 3, 4 та 6 частин статті розповсюджується на всі меліоровані землі, незалежно від того, який саме вид меліорації земель було здійснено на цих землях.

Оскільки меліоровані землі, особливо після здійснення гідротехнічної меліорації, зазнають найбільшого техногенного впливу, виконання вимог частин 3 та 5 статті є передумовою збереження екологічної безпеки на меліорованих та прилеглих до них землях.

Обтяження (обов’язками) – будь які обмеження щодо права володіння, користування, або розпорядження майном (напр.. заборона дарування, застави, інше), встановлені, як правило, у судовому порядку. У першу чергу відноситься до правового режиму використання майна, належного суб’єкту господарювання.

Обмеження – певні вимоги (у першу чергу технічні або технологічні) щодо умов використання того чи іншого майна, або об’єктів права власності, виходячи з можливих негативних змін у технологічних процесах, навколишньому середовищі, соціальній сфері тощо.

Особливості експлуатації меліоративних систем у разі приватизації майна сільськогосподарських підприємств, які мають у своєму користуванні меліоровані землі

У разі приватизації майна сільськогосподарських підприємств, які мають у своєму користуванні меліоровані землі, передача меліоративних фондів власнику здійснюється відповідно до Закону України „Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі” та за участю представника експлуатаційної водогосподарської організації, при цьому не допускається порушення технологічної цілісності та процесу функціонування меліоративних систем.

Особливості експлуатації меліоративних систем у разі приватизації майна сільськогосподарських підприємств, які мають у своєму користуванні меліоровані землі, визначаються умовами, які розробляються з урахуванням існуючих земельних відносин і затверджуються спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель разом з іншими центральними органами виконавчої влади відповідно до їх повноважень, визначених статтями 14 і 16 цього Закону.

Стаття 26 Закону присвячена питанням ефективного використання меліорованих земель та інженерної інфраструктури меліоративних систем в умовах реформування земельних відносин у агропромисловому комплексі.

Особливість тут полягає в тому, що оптимальним варіантом передачі земель у користування або власність в межах меліоративних систем під час реструктуризації сільськогосподарських підприємств є їх надання колективу користувачів, які будуть використовувати, здійснювати утримання і технічне обслуговування всієї меліоративної системи. Такий підхід обумовлено вимогами забезпечення технологічної цілісності функціонування меліоративних систем, як це передбачено Указом Президента України від 23 червня 1998 року „Про заходи щодо державної підтримки водогосподарсько-меліоративного комплексу”.

Разом з цим, Закон не виключає можливість надання земельної ділянки і окремому користувачу, в цьому випадку він лише повинен забезпечити відповідний рівень утримання своєї частки меліоративної системи і не завдавати шкоди іншим користувачам.

Крім того, з іншого боку, відповідно до Указу Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529/99 „Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” в Україні практично вже існує значна кількість приватних сільськогосподарських підприємств. Зазначений Указ передбачає також: „...збереження по можливості цілісності господарського використання приватними формуваннями землі та майна колишніх сільськогосподарських підприємств на основі оренди земельних часток (паїв) і майнових паїв у групи власників цих часток, паїв”.

Державний контроль за станом експлуатації меліоративних систем та використанням меліорованих земель

Державний контроль за дотриманням правил експлуатації меліоративних систем та використанням меліорованих земель здійснюють у межах своїх повноважень центральні органи виконавчої влади та їх органи на місцях, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад.

Компетенція щодо здійснення державного контролю за дотриманням Правил експлуатації меліоративних систем та використанням меліорованих земель знайшла своє відображення у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Так частина друга статті 61 зазначеного Кодексу визначає: „Порушення правил експлуатації водогосподарських споруд і пристроїв – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п’яти до восьми неоподаткованих доходів громадян”.

Стаття 53 цього Кодексу визначає відповідальність не лише посадових осіб, а й громадян: „Використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об’єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень – тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від трьох до двадцяти неоподаткованих

мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від десяти до двадцяти п'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян”.

Статтями 238-1, 239 та 242-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення установлені органи виконавчої влади, що розглядають відповідні правопорушення, до складу яких входять зокрема, Мінекоресурсів, Держводгосп та Держкомзем.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Джерела фінансування витрат на меліорацію земель

Фінансування витрат на проектування, будівництво (реконструкцію) і експлуатацію меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, на проведення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель, інвентаризації меліорованих земель, інвентаризації та паспортизації меліоративних систем здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, інших не заборонених законом джерел.

Витрати на меліорацію земель, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів

За рахунок коштів державного бюджету фінансуються витрати на проектування, будівництво (реконструкцію) і експлуатацію загальнодержавних та міжгосподарських меліоративних систем, окремих об'єктів інженерної інфраструктури, на проведення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель, інвентаризації меліорованих земель, капітального ремонту, інвентаризації та паспортизації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, включаючи наукове, організаційне і виробничо-технічне забезпечення цих робіт.

Порядок використання коштів державного бюджету для потреб меліорації земель визначається Кабінетом Міністрів України.

За рахунок коштів місцевого бюджету фінансуються витрати на експлуатацію міжгосподарських меліоративних систем, які перебувають у комунальній власності, включаючи утримання підприємств, установ і організацій, які за дорученням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації земель організують або виконують безпосередньо роботи з експлуатації цих систем, а також витрати за використану електроенергію для подачі води сільськогосподарським підприємствам.

Закон України „Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР „Про бюджету систему Української РСР” (постанови ВР від 28.04.95 р. №

253/95-ВР та від 6.05.96 р. № 171/97-ВР) у статті 26 (частини 3, 5-7) встановлює правила оформлення проекту Закону про Державний бюджет України. Зокрема, у частині 3 зазначено: „... Видатки Державного бюджету розписуються в проекті закону по міністерствах, відомствах, інших органах державної виконавчої влади”, у частині 5: „... Міністерства, відомства, інші органи державної виконавчої влади ... подають Міністерству фінансів України свої пропозиції з відповідними розрахунками та обґрунтуванням”.

Законом України „Про Державний бюджет України на 2000 рік”, та постановою КМУ від 9.01.2000 № 8 „Про зміни у системі головних розпорядників коштів Державного бюджету України” Міністерство екології та природних ресурсів визначено головним розпорядником коштів Державного бюджету, код 240, а Державному комітету по водному господарству, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології і природних ресурсів, як члена КМУ (Указ Президента України від 15.12.1999 р. № 1573/99 „Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади”), - розпоряднику коштів Державного бюджету нижчого рівня, код 0190. Реалізація повноважень Міністра, відповідно до Указу Президента, відбувається через видання ним спеціального Директивного наказу.

Необхідно підкреслити, що діяльність Держводгоспу, Держкомзему та Держкомлісгоспу спрямовується саме Міністром, як членом Кабінету Міністрів, а не Міністерством екології та природних ресурсів.

Стаття 29 Закону регламентує розподіл джерел фінансування меліорації земель. Так, на виконання цієї статті, зокрема, прийнято рішення про переведення фінансування територіальних органів Держводгоспу – облводгоспів, а також експлуатаційних водогосподарських організацій з місцевого на державний бюджет, оскільки згідно з цим Законом (частина 5 статті 24), вони здійснюють експлуатацію загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, які перебувають у державній власності.

Необхідно відзначити, що впровадження закону не потребує додаткових коштів на здійснення меліорації земель. Але разом з цим, за умови прийняття, будуть створені обґрунтовані умови для виділення коштів для виконання меліоративних заходів за рахунок усіх можливих джерел фінансування.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС БУДІВНИЦТВА (ЕКСПЛУАТАЦІЇ) МЕЛІОРАТИВНИХ СИСТЕМ

Загальні екологічні вимоги до меліорації земель

Меліорація земель повинна проводитися з метою забезпечення:

- раціонального використання земельних, водних, лісових та мінерально-сировинних ресурсів;
- захисту земель від деградації, вітрової і водної ерозії;
- охорони ґрунтів від виснаження, засолення, заболочення, насичення пестицидами, нітратами, радіоактивними та іншими шкідливими речовинами, погіршення інженерно-геологічних властивостей;
- охорони поверхневих і підземних вод від забруднення та виснаження;
- запобігання негативному впливу меліоративних заходів на рослинний і тваринний світ, рибні запаси;
- збереження природних ландшафтів, територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, водно-болотних угідь, міжнародного значення, інших територій, що підлягають особливій охороні.

Екологічні вимоги до проектування, будівництва (реконструкції) і експлуатації меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури

Проектна документація на проведення меліорації земель повинна в обов'язковому порядку містити матеріали оцінки впливу на навколишнє природне середовище і довідку про екологічні наслідки запроєктованої діяльності. Проектні рішення повинні забезпечувати оптимально збалансоване врахування раціонального використання природних ресурсів і ефективної охорони навколишнього природного середовища.

Під час проектування, будівництва (реконструкції) і експлуатації меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури охороні підлягають компоненти навколишнього природного середовища, що знаходяться в межах меліоративних систем і на прилеглих землях та у можливих зонах впливу, - ґрунти і надра, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ, рибні запаси, природні ландшафти, природно-заповідний фонд України, водно-болотні угіддя міжнародного значення, а також інші території, що підлягають особливій охороні.

Передпроектна та проектно-кошторисна документація на будівництво нових і реконструкцію існуючих меліоративних систем, окремих об'єктів інженерної інфраструктури підлягає комплексній державній експертизі, яка проводиться в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів.

Підприємства, організації і установи, що забезпечують експлуатацію меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, зобов'язані здійснювати заходи, спрямовані на запобігання підтопленню, заболоченню, засоленню, забрудненню ґрунтів, вітровій і водній ерозії меліорованих земель, їх деградації, погіршенню стану водних об'єктів, а також збереження рослинного і тваринного світу на їх популяційному та видовому рівні.

Зрошення сільськогосподарських угідь, стічними водами може бути дозволено органами виконавчої влади, що здійснюють державний ветеринарний контроль та державний епідеміологічний нагляд.

З самої преамбули Закону витікає, що: „Цей Закон ... спрямований на забезпечення екологічної безпеки меліоративних систем та захисту суспільних інтересів”. Стаття 30 проекту Закону передбачає безумовне виконання вимог статті 3 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”.

Законодавча практика не виключає можливості дублювання окремих статей чи їх частин інших актів законодавства, так у статті 31 Закону „Про меліорацію земель” використані окремі положення Водного Кодексу України, які стосуються питань правового регулювання цього Закону. Разом з цим, наприклад, положення щодо санітарного та ветеринарного контролю (на відміну від терміну „нагляду”, що використовується у Водному Кодексі) частини 5 статті приведені у відповідність до чинного законодавства України.

За своїм змістом Розділ IX. Забезпечення екологічної безпеки під час будівництва (експлуатації) меліоративних систем не лише дуже тісно пов'язаний з системою природоохоронного законодавства, але і як закон спеціального спрямування, входить до цієї системи. До неї відносяться, у першу чергу, Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища”, а також, розроблюване відповідно до його вимог, земельне, водне, лісове законодавство, законодавство про надра, про охорону атмосферного повітря та про охорону і використання рослинного і тваринного світу.

ПОРЯДОК РОЗВ'ЯЗАННЯ СПОРІВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МЕЛІОРАЦІЮ ЗЕМЕЛЬ

Порядок розв'язання спорів, що виникають у сфері меліорації земель

Спори, що виникають у сфері меліорації земель, розв'язуються в порядку, передбаченому законодавством України.

Відповідальність за порушення законодавства про меліорацію земель

Особи, винні у:

- недотриманні державних стандартів, норм і правил, у тому числі будівельних, екологічних і санітарно-гігієнічних, під час проектування, будівництва (реконструкції) і експлуатації меліоративних систем, що призвело до пошкодження цих систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;
- виконанні робіт з будівництва чи реконструкції меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури без позитивного висновку комплексної державної експертизи, порядок проведення якої встановлюється Кабінетом Міністрів України, чи без затвердженого у встановленому порядку проекту або з відхиленням від нього;
- прийнятті в експлуатацію меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, які споруджені з порушенням правил, установлених цим Законом, державних стандартів, норм і правил;
- недотриманні правил або встановленого режиму експлуатації меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, що призвело до підтоплення, заболочення, засолення, забруднення ґрунтів, вітрової і водної ерозії меліорованих земель, їх деградації, а також погіршення стану водних об'єктів;
- порушенні природних екосистем, що мають міжнародне значення, та умов збереження рослинного і тваринного світу на їх популяційному та видовому рівні;
- виконанні робіт у зоні розміщення і функціонування меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури без відповідного попереднього погодження;
- використанні без відповідного дозволу об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем для цілей, не пов'язаних з меліорацією земель;
- порушенні встановленого порядку ведення книги історії полів, - несуть відповідальність згідно із законодавством України.

Законами може бути встановлена відповідальність за інші види порушення законодавства про меліорацію земель.

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. Кабінету Міністрів України:
у місячний строк з дня набрання чинності цим Законом забезпечити перегляд та скасування міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади свої нормативно-правові акти у відповідність з цим Законом.

ВОДНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

ПЕРЕДМОВА

Усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням народу України, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту.

Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу і є обмеженими та уразливими природними об'єктами.

В умовах нарощування антропогенних навантажень на природне середовище, розвитку суспільного виробництва і зростання матеріальних потреб виникає необхідність розробки і додержання особливих правил користування водними ресурсами, раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту.

Водний кодекс, в комплексі з заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу, сприятиме формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод та їх охороні від забруднення, засмічення та вичерпання.

Водне законодавство України

Завданням водного законодавства є регулювання правових відносин з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування.

Водні відносини в Україні регулюються цим Кодексом, Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища” та іншими актами законодавства.

Земельні, гірничі, лісові відносини, а також відносини щодо використання та охорони рослинного і тваринного світу, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, атмосферного повітря, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу України, що виникають під час користування водними об'єктами, регулюються відповідним законодавством України.

Водний фонд України

Усі води (водні об'єкти) на території України становлять її водний фонд. До водного фонду України належать:

- 1) поверхневі води:
  - природні водойми (озера);

- водостоки (річки, струмки);
  - штучні водойми (водосховища, ставки) і канали;
  - інші водні об'єкти;
- 2) підземні води та джерела;
  - 3) внутрішні морські води та територіальне море.

Землі водного фонду

До земель водного фонду належать землі, зайняті:

- морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водоймами, болотами, а також островами;
- прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм;
- гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них;
- береговими смугами водних шляхів.

Водні об'єкти загальнодержавного і місцевого значення

До водних об'єктів загальнодержавного значення належать:

- 1) внутрішні морські води та територіальне море;
- 2) підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання;
- 3) поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків;
- 4) водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних.

До водних об'єктів місцевого значення належать поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення.

Компетенція спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів в галузі правління і контролю за використанням і охороною вод та відтворення водних ресурсів

До відання спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів в галузі правління і контролю за використанням і охороною вод та відтворення водних ресурсів належать:

- 1) здійснення комплексного управління в галузі охорони водних ресурсів, проведення єдиної науково-технічної політики з питань використання і охорони

вод та відтворення водних ресурсів, координація діяльності міністерств, відомств, підприємств. Установ та організацій в цій галузі;

2)здійснення державного контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів;

3)розробка та участь у реалізації державних, міждержавних та регіональних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів;

4)організація та здійснення державного моніторингу вод;

5)розробка і затвердження нормативів і правил, участь у розробці стандартів щодо регулювання використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів в межах своєї компетенції;

6)здійснення державної екологічної експертизи;

7)видача дозволів на спеціальне водокористування в разі використання води з водних об'єктів загальнодержавного значення;

8)прийняття у встановленому порядку рішень про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів в разі порушення ними вимог водного законодавства;

9)розробка і запровадження у встановленому порядку організаційно-економічних заходів щодо забезпечення охорони і використання вод та відтворення водних ресурсів;

10)здійснення міжнародного співробітництва з питань використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Державний моніторинг вод

З метою забезпечення збирання, обробки, збереження та аналізу інформації про стан вод, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюється державний моніторинг вод.

Державний моніторинг вод є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища України і здійснюється в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів

Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів передбачають:

1)видачу дозволів на спеціальне водокористування;

2)встановлення нормативів збору і розмірів зборів за спеціальне водокористування та скидання забруднюючих речовин.

Збори за спеціальне водокористування

Збір за спеціальне водокористування справляється з метою стимулювання раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів і включає збір за використання води водних об'єктів та скидання забруднюючих речовин.

Розмір збору за використання води визначається на основі нормативів збору, фактичних обсягів використання води та встановлених лімітів використання води.

Розмір збору за використання води водних об'єктів для потреб, не пов'язаних з вилученням води з водних об'єктів, визначається:

- для потреб гідроенергетики – на основі нормативів збору, фактичних обсягів води, пропущеної через турбіни, та лімітів використання води (крім гідроакумулюючих електростанцій, які функціонують у комплексі з гідроелектростанціями);
- для потреб водного транспорту – на основі нормативів збору та часу користування поверхневими водами у звітному періоді;
- для потреб рибництва – на основі нормативів збору та фактичних обсягів води, необхідної для поповнення ставків під час розведення риби та інших водних живих ресурсів у рибних господарствах.

Розмір збору за скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти визначається на основі нормативів збору, фактичного обсягу скидів забруднюючих речовин та встановлених лімітів скиду.

Збір за воду, втрачену при її транспортуванні, стягується з власників мереж водопостачання.

За скидання забруднюючих речовин з дренажними водами у водні суб'єкти з систем, що захищають сільськогосподарські угіддя та населені пункти від підтоплення (за винятком дренажних вод промислових об'єктів), збір не справляється, якщо таке скидання не погіршує якість води водних об'єктів в межах встановлених категорій.

Водокористувачі

Водокористувачами в Україні можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства.

Водокористувачі можуть бути первинними і вторинними.

Первинні водокористувачі – це ті, що мають власні водозабірні споруди і відповідне обладнання для забору води.

Вторинні водокористувачі (абоненти) – це ті, що не мають власних водозабірних споруд і отримують воду з водозабірних споруд первинних водокористувачів та скидають стічні води в їх системи на умовах, що встановлюються між ними.

Вторинні водокористувачі можуть здійснювати скидання стічних вод у водні об'єкти також на підставі дозволів на спеціальне водокористування.

Основні правила водокористувачів

Водокористувачі мають право:

- 1)здійснювати загальне та спеціальне водокористування;
- 2)використовувати водні об'єкти на умовах оренди;
- 3)вимагати від власника водного об'єкта або водопровідної системи підтримання належної якості води за умовами водокористування;
- 4)споруджувати гідротехнічні та інші водогосподарські об'єкти, здійснювати їх реконструкцію і ремонт;
- 5)передавати для використання воду іншим водокористувачам на визначених умовах;
- 6)здійснювати й інші функції щодо водокористування в порядку, встановленому законодавством.

Права водокористувачів охороняються законом.

Види водокористування

Водокористування може бути двох видів – загальне та спеціальне.

Право загального водокористування

Загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів.

З метою охорони життя і здоров'я громадян, охорони навколишнього природного середовища та з інших передбачених законодавством підстав районні і міські Ради за поданням державних органів охорони навколишнього природного середовища, водного господарства, санітарного нагляду та інших спеціально уповноважених державних органів встановлюють місця, де забороняється купання, плавання на човнах, забір води для питних або побутових потреб, водопій тварин, а також за певних підстав визначають інші умови, що обмежують загальне водокористування на водних об'єктах, розташованих на їх території.

Місцеві Ради зобов'язані повідомляти населення про встановлені ними правила, що обмежують загальне водокористування.

На водних об'єктах, наданих в оренду, загальне водокористування допускається на умовах, встановлених водокористувачем, за погодженням з органом, який надав водний об'єкт в оренду.

Водокористувач, який узяв водний об'єкт у користування на умовах оренди, зобов'язаний доводити до відома населення умови водокористування, а також про заборону загального водокористування на водному об'єкті, наданому в оренду.

Спеціальне водокористування

Спеціальне водокористування – це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів.

Спеціальне водокористування здійснюється юридичними і фізичними особами насамперед для задоволення питних потреб населення, а також для господарсько-побутових, лікувальних, оздоровчих, сільськогосподарських, промислових, транспортних, енергетичних, рибогосподарських та інших державних і громадських потреб.

Не належать до спеціального водокористування:

- пропуск води через гідровузли (крім гідроенергетичних);
- подача (перекачування) води водокористувачам у маловодні регіони;
- усунення шкідливої дії вод (підтоплення, засолення, заболочення);
- використання підземних вод для вилучення корисних компонентів;
- вилучення води з надр разом з видобуванням корисних копалин;
- виконання будівельних, днопоглиблювальних і вибухових робіт;
- видобування корисних копалин і водних рослин;
- прокладання трубопроводів і кабелів;
- проведення бурових, геологорозвідувальних робіт;
- інші роботи, які виконуються без забору води та скидання зворотних вод.

Строки спеціального водокористування

Строки спеціального водокористування встановлюються органами, які видали дозвіл на спеціальне водокористування.

Спеціальне водокористування може бути короткостроковим (до трьох років) або довгостроковим (від трьох до двадцяти п'яти років).

У разі необхідності строк спеціального водокористування може бути продовжено на період, що не перевищує відповідно короткострокового або довгострокового водокористування. Продовження строків спеціального водокористування за клопотанням заінтересованих водокористувачів здійснюється державними органами, що видали дозвіл на спеціальне водокористування.

Користування водними об'єктами (їх частинами) на умовах оренди

У користування на умовах оренди водні об'єкти (їх частини) місцевого значення та ставки, що знаходяться в басейнах річок загальнодержавного значення можуть надаватися водокористувачам лише для риборозведення, виробництва сільськогосподарської і промислової продукції, а також у лікувальних і оздоровчих цілях.

Передача орендарем права на оренду водного об'єкта (чи його частини) іншим суб'єктам господарювання забороняється.

Орендодавцями водних об'єктів (їх частин) місцевого значення є Верховна Рада Автономної Республіки Крим і обласні Ради.

Окремі повноваження щодо надання водних об'єктів (їх частин) місцевого значення користування Верховна Рада Автономної Республіки Крим та обласні Ради можуть передавати відповідним органам виконавчої влади на місцях чи іншим державним органам.

Орендодавцями водних об'єктів загальнодержавного значення є Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації.

Розподіл повноважень щодо передачі водних об'єктів загальнодержавного значення визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до цього Кодексу та інших законів України.

Право водокористування на умовах оренди оформляється договором, погодженим з державними органами охорони навколишнього природного середовища та водного господарства.

Умови, строки і збір за оренду водних об'єктів (їх частин) визначаються в договорі оренди за згодою сторін.

Водокористувачі, яким водний об'єкт (його частина) надано в оренду, можуть дозволити іншим водокористувачам здійснювати спеціальне водокористування в порядку, встановленому цим Кодексом.

Користування водними об'єктами (їх частинами) на умовах оренди здійснюється відповідно до вимог водного законодавства і регулюється цим Кодексом та іншими актами законодавства України.

Умови скидання стічних вод у водні об'єкти

Скидання стічних вод у водні об'єкти допускається лише за умови наявності нормативів гранично допустимих концентрацій та встановлених нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин.

Водокористувачі зобов'язані здійснювати заходи щодо запобігання скиданню стічних вод чи його припинення, якщо вони:

- 1) можуть бути використані у системах оборотного, повторного і послідовного водопостачання;
- 2) містять цінні відходи, що можуть бути вилучені;

3) містять промислову сировину, реагенти, напівпродукти та кінцеві продукти підприємств у кількості, що перевищує встановлені нормативи технологічних відходів;

4) містять речовини, щодо яких не встановлено гранично допустимі концентрації;

5) перевищують гранично допустимі скиди токсичних речовин та містять збудників інфекційних захворювань;

6) за обсягом скидання забруднюючих речовин перевищують гранично допустимі нормативи;

7) призводять до підвищення температури води водного об'єкта більш ніж на 3 градуси за Цельсієм порівняно з її природною температурою в літній період;

8) є кубовими залишками, шламами, що утворюються в результаті їх очищення і знезараження.

Скидати стічні води, використовуючи рельєф місцевості (балки, пониззя, кар'єри тощо), забороняється.

Класифікація річок України

Залежно від водозабірної площі басейну річки поділяються на великі, середні та малі.

До великих належать річки, які розташовані у кількох географічних зонах і мають площу водозбору понад 50 тис. квадратних кілометрів.

До середніх належать річки, які мають площу водозбору від 2 до 50 тис. квадратних кілометрів.

До малих належать річки з площею водозбору до 2 тис. квадратних кілометрів.

Особливості користування малими річками

З метою охорони водності малих річок забороняється:

1) змінювати рельєф басейну річки;

2) руйнувати русла пересихаючих річок, струмки та водостоки;

3) спрямляти русла річок та поглиблювати їх дно нижче природного рівня або перекривати їх без улаштування водостоків, перепусків чи акведуків;

4) зменшувати природний рослинний покрив і лісистість басейну річки;

5) розорювати заплавні землі та застосовувати на них засоби хімізації;

6) проводити осушувальні меліоративні роботи на заболочених ділянках та урочищах у верхів'ях річок;

7) надавати земельні ділянки у заплавах річок під будь-яке будівництво (крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних споруд), а також для садівництва та городництва;

8) здійснювати інші роботи, що можуть негативно впливати чи впливають на водність річки і якість води в ній.

Водокористувачі та землекористувачі, землі яких знаходяться в басейні річок, забезпечують здійснення комплексних заходів щодо збереження водності річок та охорони їх від забруднення і засмічення).

Комплекс заходів щодо збереження водності річок і охорони їх від забруднення

До комплексу заходів щодо збереження водності річок і охорони їх від забруднення належить:

- 1) створення прибережних захисних смуг;
- 2) створення спеціалізованих служб по догляду за річками, прибережними захисними смугами, гідротехнічними спорудами та підтриманню їх у належному стані;
- 3) впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території водозбору;
- 4) здійснення агротехнічних, агролісомеліоративних та гідротехнічних протиерозійних заходів, а також створення для організованого відводу поверхневого стоку відповідних споруд (водостоки, перепуски, акведуки тощо) під час будівництва і експлуатації шляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій;
- 5) впровадження водозберігаючих технологій, а також здійснення передбачених цим Кодексом водоохоронних заходів на підприємствах, в установах і організаціях, розташованих у басейні річки;
- 6) створення гідрологічних пам'яток природи.

Користування землями водного фонду

Порядок надання земель водного фонду в користування та припинення права користування ними встановлюється земельним законодавством.

У постійне користування землі водного фонду надаються водогосподарським спеціалізованим організаціям, іншим підприємствам, установам і організаціям, в яких створено спеціалізовані служби по догляду за водними об'єктами, прибережними захисними смугами, смугами відведення, береговими смугами водних шляхів, гідротехнічними спорудами та підтриманню їх у належному стані.

У тимчасове користування за погодженням з постійними користувачами земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення та берегових смуг водних шляхів можуть надаватися підприємствам, установам, організаціям, об'єднанням громадян, релігійним організаціям, громадянам України, іноземним юридичним та фізичним особам для сінокосіння,

рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, а також для проведення науково-дослідних робіт.

Користування цими ділянками у зазначених цілях здійснюється з урахуванням вимог щодо охорони річок і водойм від забруднення, засмічення та замулення, а також з додержанням правил архітектури планування приміських зон та санітарних вимог у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Водоохоронні зони

Для створення сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їх забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколо водних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ і інших водойм встановлюються водоохоронні зони.

Водоохоронна зона є природоохоронною територією господарської діяльності, що регулюється.

На території водоохоронних зон забороняється:

- 1) використання стійких та сильнодіючих пестицидів;
- 2) влаштування кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації;
- 3) скидання неочищених стічних вод, використовуючи рельєф місцевості (балки, пониззя, кар'єри тощо), а також у потічки.

В окремих випадках у водоохоронній зоні може бути дозволено добування піску і гравію за межами земель водного фонду на сухій частині заплави, у праруслах річок за погодженням з державними органами охорони навколишнього природного середовища, водного господарства та геології.

Зовнішні межі водоохоронних зон визначаються за спеціально розробленими проектами.

Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Виконавчі комітети місцевих Рад зобов'язані доводити до відома населення, всіх заінтересованих організацій рішення щодо меж водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також водоохоронного режиму, який діє на цих територіях.

Контроль за створенням водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також за додержанням режиму використання їх територій здійснюється виконавчими комітетами місцевих Рад і державними органами охорони навколишнього природного середовища.

Прибережні захисні смуги

З метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності вздовж річок, морів і навколо озер,

водосховищ та інших водойм в межах водоохоронних зон виділяються земельні ділянки під прибережні захисні смуги.

Прибережні захисні смуги встановлюються по обидва береги річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною:

- для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 гектарів – 25 метрів;
- для середніх річок, водосховищ, на них, водойм, а також ставків площею понад 3 гектари – 50 метрів;
- для великих річок, водосховищ на них та озер – 100 метрів.

Якщо крутизна схилів перевищує три градуси, мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється.

У межах існуючих населених пунктів прибережна захисна смуга встановлюється з урахуванням конкретних умов, що склалися.

Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів виділяється прибережна захисна смуга шириною не менше двох кілометрів від урізу води.

Обмеження господарської діяльності в прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах

Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності.

У прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється:

- розорювання земель (крім підготовки ґрунту для залуження і залісення), а також садівництво та городництво;
- зберігання та застосування пестицидів і добрив;
- влаштування літніх таборів для худоби;
- будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів;
- миття та обслуговування транспортних засобів і техніки;
- влаштування звалищ сміття, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, кладовищ, скотомогильників, полів фільтрації тощо.

Об'єкти, що знаходяться у прибережній захисній смузі, можуть експлуатуватись, якщо при цьому не порушується її режим. Не придатні для експлуатації споруди, а також ті, що не відповідають встановленим режимам господарювання, підлягають винесенню з прибережних захисних смуг.

Берегові смуги водних шляхів

На судноплавних водних шляхах за межами міських поселень для проведення робіт, пов'язаних з судноплавством, встановлюються берегові смуги.

Розміри берегових смуг водних шляхів та господарська діяльність на них визначаються статтею 91 цього Кодексу.

Порядок встановлення берегових смуг водних шляхів та користування ними визначається Кабінетом Міністрів України.

Зони санітарної охорони

З метою охорони водних об'єктів у районах збору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних і оздоровчих потреб встановлюються зони санітарної охорони, які поділяються на пояси особливого режиму.

Межі санітарної охорони водних об'єктів встановлюються місцевими Радами на їх території за погодженням з державними органами санітарного нагляду, охорони навколишнього природного середовища, водного господарства та геології.

Відповідальність за порушення водного законодавства

Порушення водного законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України.

Водокористувачі звільняються від відповідальності за порушення водного законодавства, якщо вони виникли внаслідок дії непереборних сил природи чи воєнних дій.

Відповідальність за порушення водного законодавства несуть особи, винні у:

- 1) самовільному захопленні водних об'єктів;
- 2) забрудненні та засміченні вод;
- 3) порушенні режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах та на землях водного фонду;
- 4) руйнуванні русел річок, струмків та водостоків або порушенні природних умов поверхневого стоку під час будівництва і експлуатації автошляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій;
- 5) введенні в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без очисних споруд чи пристроїв належної потужності;
- 6) недотриманні умов дозволу або порушенні правил спеціального водокористування;

7) самовільному проведенні гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин);

8) порушенні правил ведення державного обліку вод або перекрученні чи внесенні недостовірних відомостей в документи державної статистичної звітності;

9) пошкодженні водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушенні правил експлуатації та встановлених режимів їх роботи;

10) незаконному створенні систем скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську каналізаційну мережу або зливну каналізацію та несанкціонованому скиданні зворотних вод;

11) використанні земель водного фонду не за призначенням;

12) неповідомленні (приховуванні) відомостей про аварійні ситуації на водних об'єктах;

13) відмові від надання (приховуванні) проектної документації та висновків щодо якості проектів підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод, а також актів і висновків комісій, які приймали об'єкт в експлуатацію;

14) порушенні правил охорони внутрішніх морських вод та територіального моря від забруднення та засмічення.